

ABDIJ LILBOSCH ALS AGRARISCH BEDRIJF

Pater Malachias, Abdij Lilbosch, Pepinusbrug 6, 6102 RJ Echt

“De monniken van onze (Cisterciënser-)orde moeten in hun eigen levensonderhoud voorzien door handenarbeid, akkerbouw en vee-teelt”. Dit voorschrift stamt uit de allereerste jaren van de in 1098 gestichte Cisterciënserorde.

Daarin en daarachter ligt een visie op de plaats van de (agrarische) handenarbeid in het monnikenleven, zoals dat door de Cisterciënsers wordt verstaan, en zoals dat door de abdijen van deze orde door de eeuwen heen naar beste vermogen zou moeten worden beleefd.

KLOOSTER-LANDBOUWBEDRIJF VAN EEN TRAPPISTENABDIJ

De Abdij Lilbosch te Echt is een Cisterciënserabdij (figuur 1). In de volksmond staat ze meer bekend als ‘Trappistenabdij’. Ze behoort namelijk tot die grote groep Cisterciënserabdijen die in het kielzog van de in Frankrijk gelegen abdij van La Trappe (17de eeuw) overal ter wereld het oorspronkelijke Cisterciënser monnikenideaal authentiek, strikt en sober willen beleven. Dit in de beslotenheid die past bij het contemplatieve monnikenleven. Ook de eigen arbeid houdt daarin zijn vaste plaats. De monniken leven niet als herenboeren van de arbeid van anderen of als renteniers, maar dragen bij in hun eigen levensonderhoud. Alles in eenvoud des harten, rijpend in dienstbaarheid aan de weerbarstigheid van de arbeid en in concrete tastbare verbondenheid met het grote geheel van de schepping en met allen die werken om den brode.

Voor Abdij Lilbosch geldt dus de stelregel dat zij in haar eigen levensonderhoud dient te voorzien en wel door middel van agrarische handenarbeid. In dat kader drijft de abdij een landbouwbedrijf. Feitelijk is zij het enige kloosterlandbouwbedrijf in Nederland dat nog door de monniken zelf beheerd wordt (figuur 2), mede omdat deze monnikengemeenschap een relatief lage gemiddelde leeftijd kent en steeds jonge kandidaten mag begroeten.

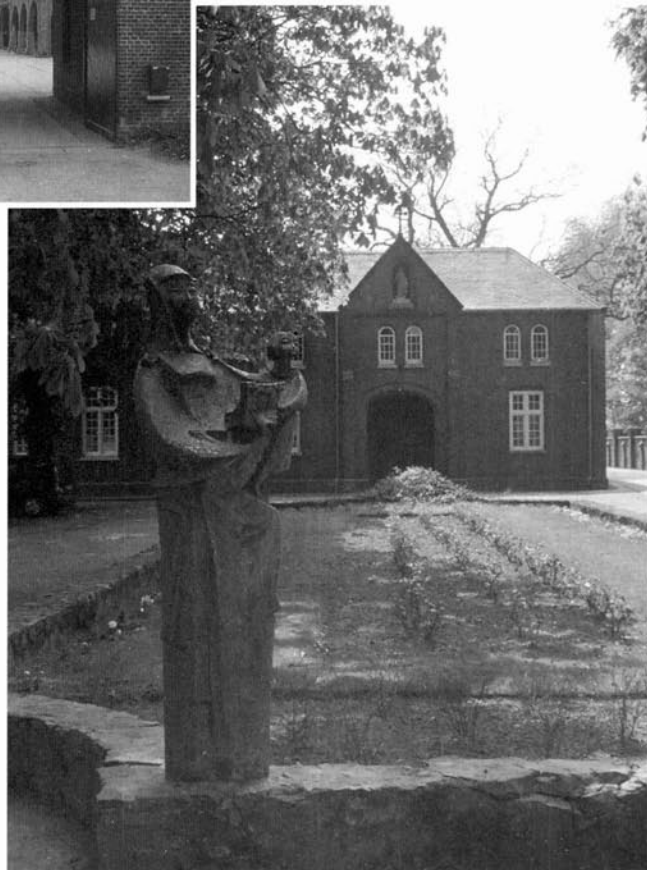

FIGUUR 2.
Lilbosch is het laatst overgebleven kloosterlandbouwbedrijf in Nederland.

GEEN HOBBY-BEDRIJF

Dit nummer van het Natuurhistorisch Maandblad bevat vooral artikelen over de flora en fauna op het domein van Lilbosch. Maar het is goed vooraf te stellen dat het domein feitelijk een landbouwbedrijf vormt en dat dit landbouwbedrijf het enige arbeidsinkomen van de Abdij uitmaakt. Geen hobby-gebeuren dus, en evenmin een natuurpark of iets dergelijks, maar een bedrijf dat renderen moet om een gemeenschap van circa 20 monniken middelen van bestaan te verstrekken.

Anderzijds betreft het een klóósterlandbouwbedrijf met een eigen bedrijfsfilosofie en bedrijfsspiritualiteit. Daarin staat niet de laatste gulden winst centraal maar gelden ook andere dan louter financiële waarden. Dat blijkt een gunstig ‘biotoop’ op te leveren voor vele soorten planten en dieren en wel in een steeds toenemende mate.

FIGUUR 1.
Abdij Lilbosch behoort tot de Cisterciënserabdijen.

INTEGRATIE VAN BELANGEN EN WAARDEN

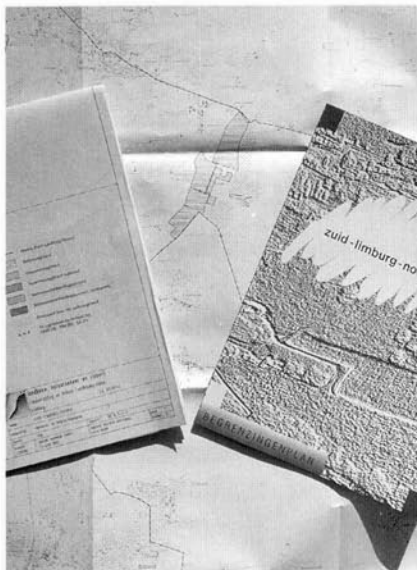
Het bedrijf van Lilbosch vormt een voorbeeld hoe financieel-economische belangen enerzijds en niet-materiële waarden en natuurwaarden anderzijds een goed stuk samen op blijken te kunnen lopen. In een aantal opzichten is Lilbosch misschien eenmalig en het is in het geheel niet de bedoeling normatief voor anderen te zijn. De gangbare landbouw lijkt echter weinig duurzaam en dus zonder toekomst te zijn; alternatieven zullen steeds gekoppeld zijn aan een andere manier van denken en een andere waardenbeleving, en juist hieraan kan een kloosterlandbouwbedrijf misschien een kleine bijdrage leveren.

Bij de integratie van financiële belangen en natuurwaarden op Lilbosch is vooral de laatste jaren de zogenaamde 'Relatienota' met 'beheersovereenkomsten' en beheersvergoedingen een bruikbaar instrument gebleken. Daaraan gaat wel de voorwaarde vooraf dat de terreinen interessant zijn en als zodanig door het Ministerie van Landbouw aangewezen worden en opgenomen in een 'Beheersplan' (figuur 3). Dát het domein van Lilbosch inderdaad voor 'beheerslandbouw' in aanmerking komt, heeft weer alles te maken met het gegeven dat het een landbouwbedrijf betreft dat staat in de Cisterciënser kloostertraditie, zowel qua locatie als qua bedrijfsvoering. Wellicht kan een blik op de geschiedenis een en ander illustreren.

VAN HOEVE TOT ABDIJ

Toen de monniken in 1883 de gronden aankochten om er hun klooster te stichten voegden ze twee disparate gebieden samen tot één domein: een al sinds twee eeuwen ontgonnen landbouwbedrijf (met hoeve) en een daarop aansluitend groot moerasgebied. Juist het toen nog onontgonnen moerasgebied is het meest sprekende gedeelte, zowel vanuit de monastiek-spirituele traditie als vanuit biologisch standpunt. Omdat hierover in het vervolg het meest sprake zal zijn volgen eerst kort enige opmerkingen over het toen reeds bestaande landbouwbedrijf-annex hoeve, dat de Trappisten bij aankoop aantreffen.

Dit bedrijf gaat terug tot het jaar 1699, toen de Spaanse koning Karel II (destijds ook de heer van dit stuk van Limburg) als beloning

FIGUUR 3. Het beheers- en begrenzingenplan Zuid-Limburg Noord (Relatienota) vormt de basis van de natuurgerichte beheerslandbouw.

voor bewezen diensten een stuk woeste grond ter ontginning schonk aan zijn vroegere legerkapitein Stephanus Pavinowitz. Toen al bleek het bewuste terrein bekend onder de naam 'Lilbosch'. Na de kloosterstichting is deze naam in de praktijk overgegaan op de Abdijs, ofschoon deze officieel 'St. Jozef-abdijs' heet. Pavinowitz bouwde een pachthoeve op het goed en omgaf het geheel met houtwallen. Toen de Trappisten het geheel in 1883 kochten, werd het voorhuis van de oude hoeve omgebouwd tot poortgebouw, in aansluiting waaraan de eigenlijke abdijsgebouwen verzezen. Deze gebouwen zijn in de Tweede Wereldoorlog grotendeels verwoest geraakt en daarna in een andere stijl weer opgebouwd. Ook verrees achter het klooster een monumentale boerderij, opgezet rondom twee binnenhoven. Het exterieur van deze boerderij is sindsdien vrijwel ongeschonden bewaard gebleven. Een aantal landschappelijk belangrijke, fraaie lanen omgeeft het hele abdijscomplex.

HET WOESTE HAESELAARSBROEK

Het grootste gedeelte van het huidige domein van Lilbosch heeft een andere geschiedenis gekend, een geschiedenis geheel in de lijn van de Cisterciënser monastieke traditie. Hier troffen de Trappisten namelijk in het woeste en onherbergzame, afgelegen moerasgebied van het Haeselaarsbroek dat soort locatie dat de Orde steeds gezocht had om abdijen te stichten: hoe afgelegener en woester, hoe beter. Deze door de Cisterciënserorde ge-

zochte en ook bij Lilbosch gevonden 'woestinijs' moet gezien en beleefd worden als de aan Europese omstandigheden aangepaste voortzetting van de 'woestijn' die de allereerste christelijke monniken het ideale 'biotoop' vonden voor hun geestelijke weg.

WOESTIJN EN WOESTINIJS ALS IDEAAL 'BIOTOOP' VAN DE MONNIK

Het christelijke monnikenleven is bijna zo oud als het Christendom zelf. De eerste monniken, die een leven zochten van algehele toewijding aan God en van gebedsverbondenheid met Hem, zochten de eenzaamheid en afzondering, wég van de verstrikkingen van een op geld en macht en aanzien beluste cultuur. Ze vonden hun ideale 'biotoop' in de woestijnen van Palestina, Syrië en Egypte, rondom de bakermat van het Christendom. De naaktheid en leegheid van de woestijn bood hun een spiegel en een harde maar aanschouwelijke leerschool van hun geestelijke weg: leeg en ontdaan raken van alle klein-menselijke verlangtes en gehechtheden, om zo zeer vrij te staan voor Gods aanschijn, dat Hijzelf zijn werking kan verrichten in de mens.

VERWIJZENDE DIMENSIE VAN DE NATUUR

Deze eerste monniken, 'woestijnvaders' geheten, brachten hun stukje woestijn niet in cultuur. Niet zagen zij hun leefmilieu doorheen de bril van economisch nut en rendement. Veeleer stonden zij open voor de uitstraling en geestelijke lading van de hun omringende natuur, die aldus in haar oorspronkelijke transparantie voor de Transcendente mocht oplichten. Dit is een grondhouding die in het monnikenwezen van alle eeuwen zal doorleven en ook in de kloosterlandbouw zal doorwerken: laat je blik niet versmallen tot louter economische belangen of tot overwegingen van rendement, maar houd je ogen en je hart vrij voor wat aan andere waarden en dimensies in de schepping - ook en allereerst in je onmiddellijke leefmilieu - verborgen ligt.

FIGUUR 4. De weiltes Achter 't Riet vormen een van de drie grasland-kerngebieden.

En laat je daardoor onbevangen verwijzen naar de Schepper.

ONTGINNING IN DE CISTERCIËNSER TRADITIE

Nu is Abdij Lilbosch geen woestijnklooster bevolkt door woestijnvaders. Toch is de band met de woestijn historisch en spiritueel vitaal. Historisch gezien hebben in de Cisterciënser-orde woeste lokaties (woestenijen) de plaats ingenomen van de woestijn als geschikte plek van vestiging. Het Haeselaarsbroek bood - althans voor Nederlandse verhoudingen - de gewenste situatie. Tevens bood het de gelegenheid voor een ander vast gegeven in de Cisterciënser traditie: ontginning. Op het eerste gezicht lijkt hier een contradictie te liggen: de woestijnij liefhebben en deze ontginnen ... Maar allereerst moet hier bedacht worden dat de Europese kloosters grote gemeenschappen huisvest(t)en, welke inkomsten eisen van een andere schaal dan de kleine kluisenaarsgroepjes in de woestijn van de oudste tijden, zodat een geregelde landbouw nodig werd. En ten tweede moet hier bedacht worden, dat we in deze context het woord 'ontginning' niet moeten nemen in de uitsluitend economische en exploitatie-matige betekenis die het woord in onze moderne oren heeft.

ALS REPRESENTANT VAN GOD

Ontginning in de Cisterciënsertraditie wil zich geplaatst zien in de lijn van de bijbelse opdracht aan de mens om als representant van God de schepping te beheren en te bewerken. De mens als 'beeld van God' is geroepen om zó om te gaan met de hem toevertrouwde aarde als God het zou doen, opdat alle dimensies en potenties van de schepping kunnen oplichten. De economische potentie is daarbij slechts een smal deel. In bijbels en christelijk licht is niet de maagdelijke, ongerepte natuur de hoogste waarde. Het ideaal is niet: laat de mens zich in Godsnaam terugtrekken en de natuur terug haar gang

laten gaan (als zou het schepsel mens geen organisch en integrerend deel uitmaken van de schepping). In bijbels-christelijk perspectief is de mens als beeld en representant van God juist de kroon van de schepping krachtens uitverkiezing en roeping van Godswege, om de schepping te voltooien doorheen zijn menselijke bijdrage. Die bijdrage kan variëren van ontvangend genieten en dankend stem geven aan de schepping tot bebouwen en bewerken. Niet moet de mens zich terugtrekken uit de natuur, maar wel moet de mens zich terugtrekken uit zijn zelfbewerkte versmalling en vervreemding, die erin bestaat alleen nog maar economisch en exploiterend te kunnen zien en beleven en bewerken.

De voltooiing van de schepping doorheen de bijdrage van de mens levert een - wat men zou kunnen noemen - 'cultuurlandschap' op. Die term is wijd genoeg om aan te duiden waar het christelijk en Cisterciënser gedachtengoed op mikt: in cultuur gebrachte natuur, zodanig dat er een werkelijk 'landschap' ontstaat en er iets van de Schepper kan oplichten. Authentieke 'cultuur' is steeds 'cultuur' van God.

AGRARISCHE GESCHIEDENIS SINDS DE ONTGINNING

De ontginning van het Haeselaarsbroek is door de monniken zelf ter hand genomen en werd pas in de eerste decennia van de 20ste eeuw afgerond. In de lijn van de Cisterciënser traditie is de ontginning nooit tot een geperfectioneerde drooglegging geworden.

De pas ontgonnen gronden bleken aanvankelijk vooral geschikt voor weidebouw - vele perceelsnamen herinneren nog aan deze tijd - en de boerderij werd een melkveebedrijf. Daarnaast vond er akkerbouw plaats op de hogere gronden van de oude hoeve en op de hoogste gedeelten van het Haeselaarsbroek. Doch niet alleen de onvoldoende ontwatering hield de akkerbouw in zeer bescheiden kaders; ook het gegeven dat akkerbouw zeer arbeidsintensief was, droeg daartoe bij. Vanaf het eind van de 50er jaren treedt er een verschuiving op. Door de voortschrijdende mechanisatie in de akkerbouw gaat de akkerbouw een steeds grotere plaats innemen. Deze verschuiving vindt haar voltooiing, als in de winter van 1991 de melkkoeien van het bedrijf verdwijnen en de scharrelvarkens en zoogkoeien verschijnen: nog meer weiland wordt akker. Maar dan is ook al sinds ongeveer een jaar een begin gemaakt met het inrichten van enkele natte weilanden en akkerpercelen tot blauwgrasland. De langzame verdroging van Limburg laat immers intussen alom in de wijde omgeving duidelijke gevolgen zien in de nattere biotopen. Bovendien voert een efficiënter beheer van de Pepinusbeek door het waterschap Roer en Overmaas tot snellere afvoer. Alles bijeen wordt het Haeselaarsbroek droger dan het sinds de 'ontginning' ooit is geweest en komt de nog aanwezige gevarieerdheid van de laaggelegen hoekjes onder druk te staan. Een nieuwe ingreep wordt nodig.

Mede dank zij de Relatienota en de daarbij behorende Beheerspakketten wordt het - ook financieel - mogelijk de voor blauwgrasland bestemde percelen te extensiveren, nadat afdammen van de ontwateringsslootjes

FIGUUR 5. Proefproject voor een optimale afstemming tussen waterconservering en peilbeheer in een landbouwgebied.

op deze percelen en het uitdiepen van laagtes door het IKL tot poelen en plas-/drassituaties voor de optimale vernatting hadden gezorgd. Deze blauwgraslanden zijn in drie kerngebieden gecentraliseerd, evenwichtig verspreid langs de Pepinusbeek, die zo tegelijk als corridor kan functioneren. Van zuid naar noord zijn deze drie kerngebieden: de Grenswei, de weitjes Achter 't Riet (figuur 4) en de Walenwei. Deze drie kerngebieden worden op hun beurt gebufferd en omringd door zeer extensieve graanakkertjes, waarop zonder inzet van chemicaliën en dergelijke ieder jaar graan wordt geteeld. Op deze graanakkertjes zijn evenals op de blauwgraslanden beheersvergoedingen van toepassing. De overige akkers van Lilbosch worden beteeld volgens de zogenaamde geïntegreerde akkerbouwmethode, dat wil zeggen met een afgewogen minimum aan chemicaliën en mineralen.

'GROENER ONDERNEMEN' IS MÉÉR DAN EEN FINANCIËEL-ECONOMISCHE AFWEGING

Landbouw in het kader van beheersovereenkomsten is een vorm van ondernemen. Aldus prijst het Ministerie van Landbouw het ook sinds kort aan: "Groener Ondernemen". Ondernemen houdt mede in dat de ondernemer afwegingen maakt, keuzen doet en risico's draagt. Allereerst in de gangbare economische betekenis.

Sommige recente keuzes en daarmee samenhangende ingrepen in het beheer van ons domein zijn praktisch nauwelijks meer omkeerbaar, maar hebben wel agrarische en financiële risico's in zich.

Niettemin betekent voor de Abdij onderne-

men niet enkel een kwestie van economie. Geen enkel ondernemen zou trouwens een zaak van louter economie mogen zijn. Geld en economische belangen zijn nooit doel op zich, maar ontleen hun zin en betekenis aan diepere waarden waaraan ze dienstbaar zijn. Iemand die kiest voor een bepaalde vorm van ondernemen zou dat niet alleen moeten doen voor het geld maar ook en allereerst omdat hij er de zin van inziet, er aardigheid en levensvreugde aan beleeft en er een waarde door realiseert welke ook aan anderen te geef is. Wie 'groener onderneemt', dus onderneemt als agrariër in het kader van beheerspakketten, moet dat niet enkel doen omwille van de financiële afweging maar vooral omdat hij 't ziet zitten, omdat hij de waarden van de doeleinden onderschrijft, omdat een groener, bonter en levendiger biotoop op zijn bedrijf voor hemzelf en anderen waardevol en verrijkend is en een helderder doorzicht biedt op waar het in het leven eigenlijk op aan komt.

GERICHT OMGAAN MET BEHEERSPAKKETTEN

Vanuit deze gedachten wordt het begrijpelijk dat Abdij Lilbosch de in de beheerspakketten overeengekomen extensiveringsmaatregelen niet beleeft met innerlijke tegenzin waarvan de pijn wordt afgekocht door de beheersvergoedingen. Evenmin ziet ze de beheersbepalingen als een maximale tegemoetkoming aan doelen waar ze zelf niet van harte achterstaat. Het duidelijkste voorbeeld is in dit opzicht ons feitelijk beheer van de blauwgraslanden 'in wording'. De beheerspakketten staan een veebezetting toe van maximaal vijf runderen ouder dan twee jaar of tien runderen jonger dan twee jaar per hectare, terwijl de nieuwste pakketten ook een variant hebben waarbij twee volwassen runderen per hectare de maximale veebezetting is. De ervaring leert, dat vijf volwassen runderen en zelfs nog twee, niet die variatie en lichte verruiging van de graslanden creëren die voor onder andere vele insectensoorten juist zo belangrijk is.

FIGUUR 6. De oevers van de Pepinusbeek worden bij wijze van proef plaatselijk extensief begraaasd door Galloway-runderen.

FIGUUR 7. Pas aangelegd helofytenfilter.

Daarom passen wij de veebezetting naar beneden toe aan. Zinnig ondernemen zoekt niet de maximale financiële opbrengst, maar poogt een voldoende financiële opbrengst samen met andere aspecten en waarden te integreren tot een maximaal geheel.

WCL-PROJECTEN OP LILBOSCH

Met gedeeltelijke subsidiëring vanuit het WCL-Midden-Limburg zijn inmiddels een viertal projecten op het Abdijdomein van de grond getild. Allereerst kan melding worden gemaakt van de aanplant van struwelen met inlandse bomen en struiken langs vele akkerranden en van de aanplant van een lange meidoornheg. De landschappelijke en natuurhistorische waarde hiervan zal duidelijk zijn. Bovendien komt volgens ons een gezond en divers ecosysteem ook de akkerbouwgewassen ten goede. Ten tweede zijn er plannen opgestart om onze bijenstal weer op te knappen en met bijen te bevolken. De twee overige, mede door het WCL gesubsidieerde projecten betreffen direct of indirect de Pepinusbeek.

PROEF NAAR GEÏNTEGREERD WATERBEHEER VAN DE PEPINUSBEEK

De door het abdijdomein stromende Pepinusbeek zelf, de taluds en een smal veegpad aan weerszijden is in eigendom van het water-

schap Roer en Overmaas, dat uiteraard ook het beheer erover voert, zowel wat de waterafvoer betreft als wat het maaien van de taluds betreft.

Tot nog toe is de waterafvoer uitsluitend afgestemd op agrarisch gebruik, zodat de beek het water snel afvoert. Voor een biologisch beheer van het beekwater is het wenselijk dat het water langere tijd in het gebied zelf blijft. Daarom is het Waterschap in overleg en samenwerking met de Abdij een proefje begonnen om door middel van stuwtjes en meetbuizen op akkers te achterhalen of er een beter evenwicht mogelijk is tussen agrarisch beheer en natuurbeheer van de beek, zonder dat het agrarisch gebruik van de aangrenzende abdijgronden wezenlijk aangetast wordt (figuur 5). Wellicht zal blijken dat er een evenwichtiger integratie van belangen en waarden haalbaar is dan bij het gangbare waterbeheer. De uitkomsten van dit proefje zullen worden betrokken bij een eventuele bescheiden herinrichting van de bovenloop van de Pepinusbeek.

Vooruitlopend op die herinrichting en als verdere diversificatie van de beektaluds in plaats van maaibeheer, is op voorstel van de Abdij en in overleg met het Waterschap inmiddels een deel van de beek toegankelijk en te begrazen voor en door de Gallowaykoeien van de Abdij (figuur 6).

HELOFYTEN-ZUIVERINGSSYSTEEM

Tot medio 1995 loosde de Abdij haar huis- houdelijk en bedrijfsafvalwater, tezamen met

het regenwater, via enige septic-tanks op de Pepinusbeek. De feitelijke zuivering liet evenwel vaak te wensen over. Omdat de Abdij hecht aan een zekere autarkie en graag zelf onmiddellijk verantwoording wil dragen voor haar afvalstromen, terwijl een aansluiting op de riolering een kostbare zaak zou worden, heeft zij in 1995 gekozen voor een eigen natuurlijke en in het landschap passende wijze van zuivering, namelijk door middel van een zogenaamd helofyten-zuiveringssysteem (figuur 7). Hierbij functioneren moerasplanten (riet, lisdodde, mattenbies) en waterplanten (waterpest, watergentiaan, waterlelie), plus de aan die planten vastgehechte micro-organismen als natuurlijke zuiveraars: ze groeien op de voedingsstoffen die in het afvalwater aanwezig zijn en groeien het zo als het ware zuiver, voordat het de Pepinusbeek bereikt.

TOT SLOT

Het landbouwbedrijf van de Abdij Lilbosch is een bedrijf in beweging. Hopelijk geeft dit artikel aan, welke waarden en belangen voor de Abdij reëel en zwaarwegend zijn. De afweging en integratie daarvan levert niet steeds dezelfde uitkomst op, zoals dat ook in de eeuwenlange traditie van de Cisterciënserorden niet het geval is geweest. Als er maar steeds openheid en fijngevoeligheid blijft voor de bonte waaier van waarden waarbinnen ons leven zich mag afspelen.

SUMMARY

MONASTIC AGRICULTURE AT LILBOSCH ABBEY

This article describes the historical and monastic-spiritual backgrounds of the way in which the Cistercian Abbey 'Lilbosch' in Echt administers its agricultural domain, providing a number of concrete examples and discussing some of the measures that have been taken. The farm and its agricultural activities are the Abbey's only source of income, but this economic aspect is integrated with other - spiritual, immaterial - values and interests, so that the monks also 'harvest' yields other than financial ones. This results in better opportunities for the landscape and fauna.